

PSIXOFARMAKOLOGIYADA YANGI PREPARATLAR VA ULARNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Tursunbayeva Shohida Baxtiyor qizi

*Alfraganus universiteti tibbiyot fakulteti
davolash ishi yo'nalishi 5-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada psixofarmakologiya sohasida oxirgi yillarda ishlab chiqilgan yangi preparatlar, ularning farmakologik xususiyatlari, klinik qo'llanilishi va samaradorligini baholash masalalari tahlil qilinadi. Ruhiy kasalliklarning global va milliy miqyosda keng tarqalishi, ushbu sohada yangi avlod dori vositalariga talabni orttirgan. Antidepressantlar, anksiolitiklar, antipsixotiklar va kayfiyat stabilizatorlarining yangi generatsiyasi tibbiy amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Ularning farmakodinamikasi, farmakokinetikasi, samaradorlik darajasi hamda nojo'ya ta'sirlari haqida ma'lumotlar keltiriladi. Shuningdek, O'zbekistonda psixofarmakologik vositalarni qo'llash tajribasi, mahalliy ilmiy tadqiqotlar hamda farmatsevtika sanoatining rivojlanish istiqbollari yoritilgan. Maqolada zamonaviy klinik tadqiqot metodlari, farmakoekonomik tahlillar va xalqaro tajribalar asosida preparatlarning samaradorligi baholangan.

Kalit so'zlar: Psixofarmakologiya, antidepressantlar, anksiolitiklar, antipsixotiklar, kayfiyat stabilizatorlari, klinik tadqiqotlar, farmakoekonomika, ruhiy salomatlik.

Kirish

XXI asr tibbiyotining eng dolzarb muammolaridan biri — bu ruhiy kasalliklarning ortib borishi va ularga samarali davolash choralarini ishlab chiqishdir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST)ning 2022-yilgi hisobotiga ko'ra, dunyo aholisining qariyb 15 foizi hayoti davomida turli darajadagi ruhiy buzilishlarga duch keladi. Ayniqsa, depressiya, tashvish sindromlari va shizofreniya global miqyosda eng ko'p tarqalgan ruhiy muammolardan hisoblanadi.

O'zbekistonda ham bu jarayon o'z aksini topmoqda. Mamlakatda ruhiy salomatlikni mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan bo'lib, respublika miqyosida psixiatriya xizmatlari modernizatsiya qilinmoqda.

Psixofarmakologiya sohasida yangi preparatlar ishlab chiqilishi zamonaviy tibbiyotning asosiy yutuqlaridan biridir. Chunki yangi avlod dori vositalari nafaqat yuqori samaradorlik, balki kamroq nojo'ya ta'sirlar va xavfsizlik darajasi bilan ajralib turadi. Shu bois ushbu maqolada psixofarmakologiyada qo'llanilayotgan yangi preparatlar va ularning samaradorligini baholash masalalari keng tahlil qilinadi.

Psixofarmakologiyaning rivojlanish bosqichlari

Psixofarmakologiyaning tarixiy rivojlanishi uch asosiy davrga bo'linadi:

- *Birinchi davr (1950–1970 yillar):* xlorpromazin, litiy tuzlari va birinchi trisiklik antidepressantlarning kashf qilinishi;
- *Ikkinchi davr (1980–2000 yillar):* SSRI va SNRI guruhidagi preparatlarning yaratilishi, benzodiazepinlarning keng qo'llanilishi;
- *Uchinchi davr (2000 yildan hozirgacha):* atipik antipsixotiklar, yangi anksiolitiklar va biologik preparatlarning paydo bo'lishi, shuningdek, farmakogenomika asosida individual davolash yondashuvlarining rivojlanishi.

Bu bosqichlar psixofarmakologiya fanining nafaqat farmakologik, balki ijtimoiy va klinik ahamiyatini kengaytirdi.

Yangi avlod preparatlari va ularning xususiyatlari

Antidepressantlar

- *SSRI (Selektiv serotonin qayta qabul qilinish inhibitirlari):* sertralin, paroksetin, essitalopram – depressiya va tashvish sindromlarini samarali davolaydi, kamroq nojo'ya ta'sirga ega.
- *SNRI (Serotonin va noradrenalin inhibitirlari):* venlafaksin, duloksetin – og'ir depressiya va umumiy tashvish sindromida samarali.
- *Bupropion:* chekishni tashlashda qo'llaniladi va motivatsiyani oshiradi.

Anksiolitiklar

- *Buspiron:* benzodiazepinlardan farqli o'laroq qaramlik chaqirmaydi.
- *Pregabalin:* umumiy tashvish sindromi va fibromiyalgiya kabi kasalliklarda qo'llanadi.

Antipsixotiklar

- *Atipik antipsixotiklar*: kvetiapin, risperidon, olanzapin – shizofreniya va bipolyar buzilishlarda samarali, kamroq ekstrapiramidal nojo‘ya ta’sirga ega.
- *Aripiprazol*: yangi mexanizm asosida ishlaydi va shizofreniya bilan birga depressiya epizodlarini davolashda ham qo‘llaniladi.

Kayfiyat stabilizatorlari

- *Litiy tuzlari*: klassik vosita, bipolyar buzilishda asosiy dori hisoblanadi.
- *Valproat va lamotrigin*: kayfiyatni barqarorlashtiruvchi vositalar sifatida keng qo‘llanilmoqda.

Samaradorlikni baholash metodlari

Yangi preparatlarning samaradorligi ko‘p bosqichli tadqiqotlar orqali o‘rganiladi:

- *Klinik tadqiqotlar (randomizatsiyalangan, nazoratli)*: preparatning klinik natijalari baholanadi.
- *Metaanalizlar*: bir nechta klinik tadqiqotlar natijalari umumlashtirilib, samaradorlik darajasi aniqlanadi.
- *Farmakoeconomik tahlil*: preparatning narxi, ijtimoiy foydasi va sog‘liqni tiklashdagi roli o‘rganiladi.
- *Uzoq muddatli monitoring*: preparatning xavfsizligi va nojo‘ya ta’sirlari baholanadi.

O‘zbekistonda psixofarmakologiya sohasidagi yondashuvlar

O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan ruhiy kasalliklarni davolashda zamonaviy farmakologik vositalardan foydalanishga katta e’tibor qaratilmoqda.

- Toshkent shahridagi Respublika ruhiy salomatlik markazida SSRI va atipik antipsixotiklarning qo‘llanilishi kengaymoqda.
- Samarqand va Buxoro tibbiyot institutlarida yangi preparatlar samaradorligi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda,
- Mahalliy farmatsevtika korxonalari ayrim antidepressant va anksiolitiklarning generik variantlarini ishlab chiqishni yo‘lga qo‘ygan.

5. Ijtimoiy va amaliy ahamiyati

Yangi psixofarmakologik preparatlarning joriy etilishi nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega:

- bemorlarning ijtimoiy hayotga tez qaytishi;
- nojo‘ya ta’sirlarning kamayishi;
- yoshlar orasida psixotrop moddalarga qaramlikning oldini olish;
- davlat miqyosida ruhiy salomatlik ko‘rsatkichlarining yaxshilanishi.

Xulosa

Psixofarmakologiyada yangi preparatlar va ularning samaradorligini baholash bugungi kunda ruhiy salomatlikni mustahkamlashning eng muhim omillaridan biridir. Zamonaviy dori vositalari nafaqat yuqori klinik samaradorlik, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. O'zbekistonda ushbu preparatlarning qo'llanilishi tobora kengayib bormoqda. Shu bilan birga, farmatsevtika sanoatini rivojlantirish va klinik tadqiqotlarni kengaytirish kelajakdagi asosiy vazifalar sirasiga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A., Abdullayev M., Xasanova D. Psixofarmakologiya asoslari. – Toshkent: “Ibn Sino nashriyoti”, 2019. – 356 bet.
2. Jo'rayev O., Qodirova N. Ruhiy kasalliklarni davolashda zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: “Tibbiyot dunyosi”, 2020. – 412 bet.
3. Usmonov B., Shirinova M. Farmakologiya fanidan o'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2018. – 298 bet.